

Mütareke Döneminde İstanbul'da Hayat Pahalılığı Sorunu (1918-1922)

Mehmet AYDIN*

Özet

Mütareke döneminde İstanbul'da hayat pahalılığı ciddi bir sorun olmuştur. Bu sorunun temelinde, ülkenin işgal edilmesi, Anadolu'da ortaya çıkan milli mücadele hareketi, üretim düşüklüğü, spekülörlerin piyasaya müdahale etmeleri gibi sebepler yatıyordu. İstanbul Hükümeti bunun önüne geçmek için bir takım tedbirlere başvurmuştu, buna rağmen istediği sonucu alamamıştı.

Anahtar Kelimeler: Mütareke, İstanbul, hayat pahalılığı, ihtikâr, azami fiyat.

Cost of Living Problem in Istanbul during the Armistice Period

Abstract

During the Armistice Period, cost of living in Istanbul had become a serious problem. Having been invaded of the country, national struggle movement in Anatolia, decrease in production, and the intervention of the speculators to the market were the underlying problems of this issue. Istanbul government had taken some precautions to prevent these problems, but they hadn't been successful.

Key Words: armistice, Istanbul, cost of living, speculation, maximum price

1.Giriş

Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte ülkenin iktisadi durumu çok kötüydü. Stoklar tükenmiş, zor ve ilkel şartlarda üretilen mahsul savaştan önceki seviyesinin yarısına düşmüştü. Üretici mahsulünü satmak istemediğinden şehirlere sevkiyat bir hayli azalmıştı. Bu duruma gelmesinde I. Dünya savaşının büyük rolü olmuştu. Çünkü bu savaşta ülke büyük insan kaybına uğradı, işgale uğrayan bölgelerden yoğun bir göç dalgasına maruz kaldı, elden çıkan eyaletlerde devlet ve özel teşebbüsün sermaye yatırımları düşman tarafından gasp ve tahrip edildi. Zaten kötü durumda olan Osmanlı iktisadi yapısı neredeyse tamamen çöktü.¹ İaşe işleri sıkıntılı ve üzücü bir hal almaya başladı. Asker ve halka yeterince yiyecek verilemiyordu. Mısır ve süpürge tohumundan yapılmış ve aynı zamanda kumlu ve kireçli olan ekmekleri bile bulmak zordu. Ölülerini sarmak için kefen, doğan çocuklar için bez bulunamıyordu. Yamalı elbise ve yamalı ayakkabılarla gezenlerin sayısı artmıştı. İnsanların yüzünde kan kalmamıştı. Doğal olarak İstanbul bu kötü geçen günlerin en talihsizleri arasında yer alarak savaştan çıkmış ve büyük bir yoksulluk içerisinde mütareke yıllarına girmişti.² Bu dönemde işgaller ve Anadolu'da başlayan Kuva-yı Milliye hareketi, İstanbul Hükümeti'nin nüfuz sahasını daraltarak yetkilerinin, şehir ve

* Yrd. Doc. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi - Samsun

¹ Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, TTK Yay., Ankara, 1994, s.131-132.

² Hüsnü Himmetoğlu, **Kurtuluş Yıllarında İstanbul ve Yardımları**, C. II, İstanbul, 1975, s. 246-247.

ona bağlı yerlerle sınırlı kalması sonucunu doğurdu. Bu yüzden 1920 yılına kadar İmparatorluğa şamil bütçeler hazırlayan Maliye Nezareti, o tarihten İstanbul'a ait mali kayıtların Milli Hükümete devri olan 4 Kasım 1922 tarihine kadar İmparatorluğun gelir ve giderleri için bütçe tanzim etmedi. Ülke kısa zamanda üç ayrı gümrük sahasına ayrıldı. Bir bölgeden başka bir bölgeye mal sevkiyatı vergiye tabi tutuldu. Bu durum ise İstanbul'un iktisadi yönden sıkıntıya girmesi sonucunu doğurdu.³ Tamamen tüketici durumunda olan İstanbul'un özellikle mücavir alanının işgali ve bu işgal bölgelerinden buraya emtia ihracının işgal kuvvetlerince yasaklanması şehri gerçekten zor duruma düşürdü.⁴ Çünkü işgal bölgelerinde ihracat yapabilmek işgal kumandanlıklarınca vesikaya bağlanmıştı. Bu ihraç vesikaları da genelde Hıristiyan kişilere veriliyordu. Müslüman üretici ve tüccar buldukları bölgeden dışarıya mal satamadıkları için, ihraç vesikası olan bu kişilere mallarını ucuz fiyata satmak zorunda kalıyorlar ve bir hayli zarara uğruyorlardı.⁵ Yunanlılar da, Adalar, İzmir, Ayvalık, Dedeoğlu gibi bölgelerde yaşayan Hıristiyan ahalinin ihtiyaçlarını karşılamak düşüncesiyle emtia sevkiyatının bu bölgelere yapılmasını sağlıyordu.⁶ Yunanlıların yapmaya çalıştığı şey, askeri işgalden yararlanarak halkın umumi efkârını ve Anadolu'nun iktisadi cereyanını münhasıran İzmir'e yönlendirmek ve İzmir'in İktisadi konumunu gelecekte doğabilecek tehlikelere karşı tahkim etmektir. Anadolu'yu, İzmir'e yönlendirerek, İstanbul'la bağıni koparmak emelini takip ettikleri anlaşılmaktadır.⁷ Anadolu'da başlayan Kuva-yı Milliye hareketine mensup heyetler iaşelerini temin etmek maksadıyla kendi buldukları mıntıkalarındaki aşar ve iaşe ambarlarındaki zahireye el koymaya başladılar. Bu durum İstanbul'u iaşe bakımından zor duruma düşürdü.⁸ Sonuç itibarıyla Mütareke dönemi İstanbul'a birçok sıkıntı getirdi, bunlardan en önemlilerinden biri de, bütün bu sorunlardan kaynaklanan hayat pahalılığıydı.

Bu makalenin amacı, mütareke dönemi diye adlandırılan 1918-1922 yılları arasında İstanbul'un içine düştüğü iktisadi sıkıntılardan kaynaklanan hayat pahalılığı ve bu pahalılıkla mücadele için alınan tedbirlerin neler olduğunu ortaya koymaktır.⁹

2. Hayat Pahalılığı

Savaşın sona ermesi ile birlikte pahalılıkla mücadele, dünyanın birçok yerinde artarak devam ediyordu. Rusya'nın büyük şehirleri ve Viyana'dan sonra, İstanbul dünyanın en pahalı şehri arasında yer alıyordu.¹⁰ Çünkü İstanbul'da 1914-1920 yılları arasında temel ihtiyaç maddeleri % 1350 nispetinde artmıştı. Aynı dönemde Londra ve Paris'teki fiyat

³ Eldem, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, s.137-149; Türkiye'de bütçe fikri ve uygulaması gerçek anlamda II. Meşrutiyetin ilanı sonrasına rastlar. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, ATAM Yay., Ankara, 1990, s. 95.

⁴ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH.İ.UM.)**, 20/25-14/91.

⁵ **BOA, DH.İ.UM.**,20/25-14/72; Mehmet Aydın, **Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi Meselesi (1918-1922)**, Basılmamış Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002, s. 39.

⁶ **BOA, DH.İ.UM.**,20/25-14/74.

⁷ **BOA, DH.İ.UM.**,20/25-14/40.

⁸ **BOA, DH.İ.UM.**, 20/5-2/45.

⁹ Bu makalede ele alınan konu, **Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi Meselesi(1918-1922)**, (OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002) adlı doktora tezimize dayanmaktadır. Fakat burada konu müstakil olarak ele alınmış ve yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

¹⁰ **İkdam**, 19 Teşrin-i Evvel 1335/19 Ekim 1919, No: 8149.

artışı % 200-300 seviyesindeydi. Bu durum gösteriyor ki İstanbul diğer Avrupa şehirlerine nazaran hayat pahalılığında daha fazla etkilenmişti.¹¹

Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde teşekkül ettirilmiş olan İktisat Komisyonu İstanbul'daki hayat pahalılığı ile ilgili bir çalışma yapmış, bunun sonucunda İstanbul'daki hayat pahalılığının yüksek seviyelere ulaştığı anlaşılmıştı. Bu çalışma 1914 yılında iki çocuklu bir ailenin 500 kuruş kazancı esas alınarak ve temel ihtiyaç maddelerine göre hazırlanmıştı. 1914 yılı başlangıcındaki değerler, 1920 yılının ilk yarısı ve son yarısı, 1921 yılı ilk yarısı da, aynı yılın Temmuz ve Ağustos aylarına ait değerler ile mukayese edilmişti. Buna göre, 1920 yılının ilk yarısında fiyatlar 1914 yılına göre % 227 oranında artmış, 1920 yılının ikinci yarısında % 1015'e ulaşmıştı. 1921 yılının ilk yarısında % 1002 ve aynı yılın Temmuz ve Ağustos aylarında ise, % 917 oranında olmuştur. Bu cetvele göre, 1921 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında fiyatlarda hafif bir düşme gözlenmiştir.¹² Yine Vakit gazetesinin hayat pahalılığı ile ilgili olarak yapmış olduğu araştırmada, bir kişinin temel harcamaları esas alınarak savaştan önce 235 kuruş, 1920 yılı Temmuzunda 3.504 kuruş ve 1921 Kasımında ise 2.933 kuruş harcaması gerektiği belirlenmiştir. Bu rakamlar üç kişilik bir aile için savaştan önce aylık 705 kuruş iken, savaştan sonra 1920 yılında 10.692 kuruş ve 1921 Kasımında ise, 8.799 kuruş şeklinde belirlenmiştir.¹³ Buna göre savaş sonrası çok yükselmiş olan hayat pahalılığı 1921 yılı sonlarına doğru biraz düşme eğilimi göstermiştir. Hayat pahalılığının bu derece artmış olması, doğal olarak halkın satın alma gücünü büyük oranda zayıflatmıştı. Bu da, piyasadaki ekonomi faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi sonucunu doğurmuştu. Piyasada alım-satım işi neredeyse yok denecek kadar azaldı. İstanbul halkı kanaatle yaşamaya başladı. Bu durum ticaret erbabını da zor duruma sokmaktaydı. Çünkü tüccar, gelen siparişler için nakit ödemede bulunuyor ve para tedariki için de elindeki bir çok malını düşük fiyatla hatta, zararına satmak zorunda kalıyordu. Bu durum da bazı tüccarları iflas noktasına getirmekteydi.¹⁴ Dolayısıyla daha iyi şartlarda geçinme durumunda olan tüccar kesimi bile, bu satın alma güclüğüne bağlı olarak ortaya çıkan piyasa buhranından etkilenmiş ve zor durumda kalmaya başlamıştı.

Ancak, buna karşılık hayat pahalılığı ile mücadele yetersizdi. Savaş esnasında oluşturulan Men-i İhtikâr Heyeti pahalılığı ve ihtikârı engellemek için kurulmuş olmasına rağmen, daha sonraları pahalılık ve ihtikârın temel amillerinden oldu. Men-i İhtikâr Heyeti'nden sonra Polis Müdüriyeti'nde ve Adliye Nezareti'nde oluşturulan ihtikâr heyetleri de, hiçbir başarı elde edemedi dağılmışlardı. Netice itibariyle İstanbul'da ihtikârın engellenmesi ve ortadan kaldırılması için çalışan ciddi müesseseler ve bu müesseselerin de kayda değer çabaları olmadığı için, ihtikârın İstanbul'da tamamen serbest olduğu şeklinde bir izlenim ortaya çıktı.¹⁵

¹¹ François Georgeon, "Gülüştün ve Göz Yaşlarının Kıyısında", İstanbul 1914-1923, Haz. Stefanos Yerasimos, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.85.

¹² Vakit, 4 Teşrin-i Evvel 1337/ 4 Ekim 1921, No: 1371; Aydın, Mütareke Döneminde İstanbul'un İlaşesi Meselesi (1918-1922), s. 99.

¹³ Vakit, 21 Kanun-u Evvel 1337/ 21 Aralık 1921, No: 1448.

¹⁴ Vakit, 4 Kanun-u Sani 1338/ 4 Ocak 1922, No: 1462; Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, s. 131.

¹⁵ İkdâm, 19 Teşrin-i Evvel 1335/19 Ekim 1919, No: 8149.

İstanbul'da gerek savaş döneminde, gerekse mütareke döneminde büyük bir yoksulluk vardı. Bu yoksulluktan en çok dar gelirliler, muhtaçlar, dullar, yetimler, memurlar gibi kesimler etkileniyordu. Ancak buna rağmen zengin insanlar için aranan pek çok şeyin bulunabilmesi mümkündü. Yüksek bedeller ödendiğinde bulunamayacak ürünler pek azdı. Fiyatların yüksekliği talebi sınırlandırmakta ise de, kaynaklar tamamen kurumamış ve ihtiyaç duyulan şeyler kısıtlı miktarda ve zor şartlarda da olsa bulunabiliyordu.¹⁶ Diğer yandan savaş yıllarından itibaren kazançlarına kazanç ekleyen spekülâtörler, Büyük Kulüp'te binlerce liraya kağıt açmaktan, ikinci sınıf revü kızlarının sigaralarını kağıt paralarla yakmaktan, lüks araba satışı ilanlarına da kısa zamanda cevap vermekten geri kalmıyorlardı.¹⁷

İstanbul'da yaşayan her kesimden vatandaşı özellikle de fakir ve muhtaçlarla, dar gelirlileri olumsuz yönde etkileyen hayat pahalılığı çözülmesi gereken ve kolay bir şekilde de çözülemeyecek olan bir sorun olmuştu.

3. Hayat Pahalılığının Sebepleri

Mütarekeden sonra dış ticaret bağlantılarının kurulması ile birlikte, ithal ürünler savaş dönemine kıyasla çoğalmaya başladı. Ancak, bu ürünlerin artış göstermesi İstanbul'da iâşe bakımından beklenen rahatlamayı sağlayamadı. Çünkü Osmanlı parasının yabancı paralar karşısında değer kaybetmeye başlaması bu ürünlerin tüketiciye pahalı gelmesi sonucunu doğurdu.¹⁸ Osmanlı parasının bu dönemde sürekli değer kaybettiği düşünülürse, ithal ürünlerin İstanbul tüketicisi için hiç de cazip olmadığı anlaşılabilir.¹⁹ Bütün bunlara rağmen, zaman zaman Anadolu'dan İstanbul'a zahirenin getirilmesi ile ilgili sorunlar yaşandığında, ecnebi unundan ekmek yapılması zorunlu hale geliyordu. Kambiyo farkından dolayı da, bu undan yapılan ekmekler pahalıya mal oluyor ve insanlar ekmeği pahalı yemek durumunda kalıyorlardı.²⁰

Bazı tüccarlar bu kambiyo farkını fırsat biliyorlar ve bunu yerli mallara da teşmil ediyorlardı. Dolayısıyla fiyatları sürekli artırarak hayat pahalılığına sebebiyet veriyorlardı. Buna tedbir olarak iâşe yönetimi bu gibi uygulamalara yönelenleri ve % 10'dan fazla temettüde bulunanları muhtekir telakki ederek Divan-ı Harbe verme kararı aldı.²¹ Ancak bu kambiyo farkına rağmen bazen ihtiyaca cevap verecek kadar ürün olduğunda, ithal ürünler alıcı bulamıyordu. Bu durumda, özellikle bozulma riski bulunan ürünlerin kârsız veya az

¹⁶ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleri ile Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, TİBK Yayınları, İstanbul, 2001, s. 18-19.

¹⁷ Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Yayınları, Ankara, 2003, s.125-131.

¹⁸ BOA, DH.İ.UM., 20/8-2/50; *Tasvir-i Efkar*, 17 Mart 1335/1919, No: 2683; Aydın, *Mütareke Döneminde İstanbul'un İâşesi Meselesi (1918-1922)*, s. 100.

¹⁹ 340 kuruş olan İngiliz sterlini aniden 390 kuruşa çıkınca, piyasada beher kilosu 39 lira olan şeker 43 liraya kadar yükselmişti. Pirinç ve kahve fiyatında da aynı şekilde ani fiyat artışları vuku bulmuştu. *İkdam*, 17 Kanun-u Evvel 1335/ 17 Aralık 1919, No: 8207. Diğer kaynaklarda şekerin kilosunun değil çuvalının yukarıdaki değerde olduğu görüldüğünden şekerin beher kilosunun 43 lira olamayacağı düşünülmektedir. Bu rakam bir maaş tutarı civarındadır. *Vakit*, 30 Teşrin-i Evvel 1337 /30 Ekim 1921, No.1397.

²⁰ *İkdam*, 16 Nisan 1336/1920, No: 8323.

²¹ *İkdam*, 15 Kanun-u Evvel 1335/ 15 Aralık 1919, No: 8205.

zararla satılması söz konusu olabiliyordu. Veya hükümet Osmanlı parası karşısında para değeri daha düşük olan Romanya gibi ülkelerden un ithal edilmesi yoluna gidiyordu.²²

Hayat pahalılığı sadece kambiyo farkından kaynaklanmıyordu. Tüccarların zincirleme usulüyle ihtikâra sapsmış olmalarından da kaynaklanıyordu. Londra'da 1 lira eden bir ürün, kambiyo farkı, nakliye ve komisyonculuğu da dahil olduğu halde Osmanlı memleketinde Osmanlı parası ile 4.5 lira edeceken elden ele tedavülü esnasında her elin temettü farkları fiyatın üzerine bindiğinden korkunç denecek bir fiyata yükseliyordu.²³ İstanbul'da doğrudan doğruya dışarıdan mal getiren tüccarın sayısı sınırlıydı. İstanbul piyasasında un ticaretiyle uğraşan ve oldukça kuvvetli sermayeye sahip olan tüccar sayısı kırkın biraz üzerinde idi. Bunlar dışarıdan gelen malı vapurdan toptan alarak, daha küçük tüccarlara partiler halinde satıyorlardı. Bu suretle gelen mal, vapurdan tüccara ondan diğerine birkaç el değiştiriyordu. Dolayısıyla bu araçlar hesabına fiyatlara yeni bir kâr hissesi eklenmiş oluyordu. Bu hisseyi de sonuç olarak tazmin eden tüketici oluyordu.²⁴

Tüccarın ihtikâra yönelmesi hayat pahalılığının önemli sebeplerindendi. Ancak bunun yanında mağaza ve dükkânların kira bedellerinin yüksek olması da bu pahalılığın meydana gelmesinde önemli derecede rol oynuyordu.²⁵ Hayat pahalılığının sebeplerinden bir diğeri de, nakliye ve taşıma ücretlerinin yüksek olması idi. Şimendifer, mavna, araba ve hamal ücretleri ile, bilumum amele, hizmetli ve tabip ücretlerinde, kereste ve sair inşaat malzemelerinde, sigorta fiyatlarında savaş öncesine kıyasla, 20-30 misli artma olmuştu. İaşe yönetimi bunun izalesinin mümkün olmadığını ileri sürdü. Gerekçe olarak da, memlekette maişetlerini, emlakından aldığı kira bedeli ile temin edenlerin mağaza ve dükkânlarının kira bedellerinin tenzilinın adil olmayacağını gösterdi. Ticaret Nezareti'nin tahmin ettiği gibi, kira bedellerinin tenzilinın, zaruri ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını düşürmeyeceği aksine, kira bedelleri ile iaşesini temin edenleri mağdur edeceğini ileri sürerek, hayat pahalılığının önüne geçilebilmesi için, ona etki eden asıl sebeplerin ortadan kaldırılması gerektiğini belirtti.²⁶

Bütün bunların yanında, üretimin düşmesine bağlı olarak arz-talep dengesinin bozulması, ulaşım yetersizliği, İstanbul'a yeterli miktarda ürünün gelmemesine sebep olan işgaller, Kuva-yı Milliye Hareketi ve ürününü daha fazla fiyatla satmak isteyenlerin kaçakçılığa yönelmesi gibi hususlar da hayat pahalılığının nedenlerinden sayılabilir. Netice itibarıyla mütareke döneminde sözü edilen bu etkenler İstanbul'da hayat pahalılığına sebep olmuş ve burada yaşayanların gündelik hayatı için gerekli olan zorunlu ihtiyaç maddelerini bile karşılayabilmesini neredeyse, imkansız hale getirmiştir.

4. Hayat Pahalılığına Karşı Alınan Tedbirler

²² **Vakit**, 27 Teşrin-i Evvel 1337/ 27 Ekim 1921, No: 1394. Kambiyodaki yükselme ekmek fiyatlarını da olumsuz yönde etkiliyor ve onun da fiyatının artmasına neden oluyordu. Ancak kambiyo % 25-30 oranında yükselmesi rağmen, halkın temel ihtiyaç maddesi olan ekmek, şehirdeki unun ihtiyaçtan fazla olması sebebiyle % 5-7 nispetinde yükselmiş idi. **Vakit**, 27 Teşrin-i Evvel 1337/ 27 Ekim 1921, No: 1394.

²³ **Tasvir-i Efkâr**, 21 Temmuz 1335/ 1919, No: 2788.

²⁴ **Vakit**, 22 Şubat 1338/ 1922, No: 1519.

²⁵ **İkdam**, 25 Şubat 1336/ 1920, No: 8276.

²⁶ **İkdam**, 5 Şubat 1336/ 1920, No: 8256.

a) Mücadele-i İktisadiyye Komisyonu ve Mücadele-i İktisadiye Müdüriyeti

İstanbul'da yaşayan her kesimden insan hayat pahalılığında pek fazla zarar görüyordu. Mütareke döneminden sonra ecnebi memleketlerden çok sayıda eşya gelmiş olmasına rağmen, pahalılıkta hissedilebilir bir düşüş olmamıştı. Bunun için halkın geçimini kolaylaştırabilecek tedbirlere yönelmesi zorunlu görüldü. Bu nedenle de, piyasayı sürekli olarak incelemek ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının ucuzlatılabilmesi için gerekli tedbirleri almak üzere, Şehremaneti ile Ticaret Odası'ndan memur edilecek uzmanlardan oluşan bir komisyonun, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde toplanması ve zikredilen komisyonun muamelelerine merci olmak, gereken tedbirleri alarak faaliyetlerinden Meclis-i Vükela'yı haberdar etmek üzere Harbiye, Adliye ve Nafia Nazırları ile Meclis-i Vükela'ya memur Birinci Ferik Ali Rıza Paşa'dan oluşan bir encümenin teşkili Meclis-i Vükela'ca kararlaştırılarak, gerekenlere tebligatı yapılmıştı.²⁷

Bu komisyonun dışında İaşe Encümeni bünyesinde de bir Mücadele-i İktisadiyye Müdüriyeti oluşturuldu. Bu müdüriyetin başlıca görevi, pahalılığın önünü almak ve ihtikârı engellemek şeklinde belirlendi.²⁸ Mücadele-i İktisadiyye Müdüriyeti üç kısımdan oluşturuldu. Birincisi havaic-i gıdaiyye, ikincisi vesait-i nakliyye, üçüncü ise gümrük mesaili ile işteğal edecekti. Mücadele-i İktisadiyye Müdüriyeti kuruluş aşamasında önceliği havayic-i gıdaiyye işleriyle meşgul olmaya verdi. Bu hususta alınacak kararlardan sonra diğer hususlarla da ilgilenmeye başlayacaktı. Mücadele-i İktisadiyye Müdüriyeti şehrin dokuz belediye dairesi için birer müfettiş tayin etti. Bu müfettişler her dairede kontrolde bulunarak, kararlar hilafında hareket edenleri polise teslim edecekti.²⁹

Mücadele-i İktisadiyye Müdürü Nasuhi Bey gazeteye verdiği beyanatta bu müdüriyetin kuruluş sebeplerini ve çalışma yöntemlerini genel ifadelerle şu şekilde açıklamıştı:

“İaşe Encümeni tarafından oluşturulan Mücadele-i İktisadiyye Müdüriyeti, pahalılığın önüne geçmek ve ihtikâra mani olmak vazifesini üstlenmiştir. Bu noktadan hareket edilerek, amaçlar ve esasların tayinine çalışılacaktır. Bunun için bir proje hazırlanıp encümene takdim edilmiştir. Pahalılığın tamamen ortadan kaldırılması gibi bir iddiada bulunulmamaktadır. Çünkü bu bütün dünyanın meşgul olduğu ve çözemediği bir meseledir. Ancak pahalılığın hafifletilmesine yönelik bazı tedbirlere yönelinecektir. Bunlar da ihtikâra mümkün mertebeye imkan vermemek, hamaliye ve nakliye ücretlerindeki fahiş ücretin önüne geçmek ve ürüne fazla zammı gerektiren sebepleri izale etmek olacaktır. Bu sebeple üretici ile tüketici arasında var olan aracı elleri en aza indirerek, ürünün doğrudan doğruya halka dağıtılmasına çalışılacaktır. Küçük esnafın fahiş fiyatla mal satmasının önüne geçebilmek için de, toptan piyasası günlük olarak takip edilerek, belediye dairelerindeki irtibat memurlarıyla zorunlu ihtiyaç maddelerinin etiketlerinde yazılı olan fiyatlar kaydedilecek ve bu yolla denetimleri sağlanmaya çalışılacaktır. Ayrıca, ihtikârın önüne geçilebilmesi için de ürünlere azami fiyat uygulamasına yönelinecek ve azami fiyat

²⁷ **Tasvir-i Efkar**, 31 Temmuz 1335/ 1919, No: 2798; Aydın, **Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi Meselesi (1918-1922)**, s. 102-103.

²⁸ **İkdam**, 31 Teşrin-i Evvel 1335/31 Ekim 1919, No:8161.

²⁹ **İkdam**, 7 Teşrin-i Sani 1335/ 7 Kasım 1919, No: 8168.

cevelleri hazırlanarak irtibat memurlarına dağıtılacaktır. Piyasa değıştikçe fiyatlar da değışecektir."³⁰

Ayrıca Şehremaneti'nden nakliye vasıtalarının, liman dairesinden de deniz vasıtalarının fiyatlarının indirilmesi teşebbüsünde bulunulmuştur. Sonra toprak meselesi de encümence nazar-ı dikkate alınmış, Sükena Kanunu'na özel bir madde ilavesi için takibat icrasına karar verilmiş ve Anadolu'daki zahirenin getirilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Etiketleri tetkik ve piyasa fiyatlarını takip için genel belediye daireleri dahiline 12 memur tayin edilmiştir. Üretici ve tüketiciler arasındaki aracılığı aşgariye indirebilmek için de numune bakkalları açılacak ve malın toptancılardan, doğrudan doğruya esnafın eline geçmesi sağlanacaktı.

Mücadele-i İktisadiyye Müdüriyeti'nin ortaya koyduğu pahalılıkla mücadele projesinin piyasada pek olumlu etkisinin olmadığı gözlemlendi. Yani alınan tedbirlerin uygulanabilirliği noktasında bazı tereddütler oluştu. Özellikle zorunlu gıda maddelerine uygulanacak azami fiyatların tatbik edilebileceği şüpheyle karşılandı. Hatta uygulamaya başlanması itibarıyla, piyasada hiçbir tesir göstermediği yönünde görüşler ileri sürüldü.³¹ Yine ihtikârın önünün alınabilmesi için Maliye Nezareti'nde dairelerin başkanlarıyla, Rusümet-i Umumi Müdürü Sırrı Bey'den oluşan bir komisyon, nazır vekili Raşid Bey'in başkanlığında toplanarak bazı tedbirler ortaya koymuşlardır. Tespit edilen kararların sadaret makamına takdim olunması kararlaştırılmıştır.³²

Bütün bunlardan da anlaşılıyor ki, hayat pahalılığıyla ilgili hükümetçe ve işe yönetimince alınan tüm tedbirlere rağmen bu hususta pek bir başarı sağlanamadığı anlaşılmaktadır. İstanbul'da yaşayan insanlar yine hayat pahalılığının kendilerine getirdiği olumsuzlukları yaşamaya devam etmişlerdir.

b) Numune Bakkallarının Açılması ve Ürünler Azami Fiyat Uygulanması

Hayat pahalılığının ve ihtikârın önüne geçebilmek maksadıyla İstanbul'un çeşitli yerlerine numune bakkalları açılmasına karar verildi. İşe Mücadele-i İktisadiyye Heyeti bu hususta hazırladığı mukavelenamesini İşe Encümeni'ne takdim etti. İşe Umur-u İktisadiyye Müdürü numune bakkalları hakkında şu bilgiyi verdi:

*"İstanbul'un muhtelif yerlerinde ve ihtiyaç nispetinde ihdas olunacak numune bakkallarına, İşe Encümeni'nce toptan eşya tedarik ve ita olunacaktır. Eşyaya her hafta bir azami fiyat vaz olunacak ve ahaliye bu fiyat üzerinden verilecektir. Şimdiden 38 bakkal numune bakkallığı için işe müracaatta bulunmuşlardır."*³³

Bakkal esnafının ihtikârına mani olmak ve sıkı denetim altında halka levazım sattırmak üzere İstanbul'un çeşitli yerlerinde açılan bu numune bakkallarının sayısı artarak 50'ye kadar ulaştı. Bu sayı zamanla artışı devam ettirdi.³⁴

³⁰ İkdâm, 31 Teşrin-i Evvel 1335/ 31 Ekim 1919, No: 8161.

³¹ İkdâm, 8 Teşrin-i Sani 1335/ 8 Kasım 1919, No: 8169.

³² İkdâm, 12 Nisan 1336/ 1920, No: 8319.

³³ Sabah, 27 Teşrin-i Sani 1335/ 27 Kasım 1919, No: 10787.

³⁴ İkdâm, 15 Kanun-u Evvel 1335/ 15 Aralık 1919, No: 8205; Aydın, **Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi Meselesi (1918-1922)**, s. 105.

Numune bakkallarının yanında piyasanın kontrol edilebilmesi, fiyatların artışının önünün alınabilmesi ve ihtikâra meydan verilmemesi için ürünlere azami fiyat uygulaması başlatıldı. Ancak bu azami fiyat uygulaması sadece halkın zorunlu ihtiyaç maddelerine yönelik olarak gerçekleştirildi. İaşe teşkilatının yeterli miktarda personelinin olmaması münasebetiyle bütün ürünlere azami fiyat uygulamasına gidilemedi.³⁵ Piyasada yapılan incelemeler sonucunda zaruri ihtiyaç maddelerine her hafta uygulanan azami fiyata bazı tüccar ve esnafın riayet etmedikleri ortaya çıktı. Piyasanın durumuna göre ilan edilen azami fiyatın fazlasına satış yapan tüccar ve perakendecilerin varlığı tespit edildi. Dolayısıyla bu durumun, hiç bir gerekçe olmadığı halde şeker ve pirinç gibi ürünlerin fiyatlarında artışa sebep olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine gıda maddelerini ve zaruri ihtiyaç maddelerini tayin ve ilan edilen fiyatlardan fazlasına satanlar ve azami fiyatın üstünde etiket koyanlar ve sebepsiz yere piyasayı yükseltmeye cüret edenler muhtekir ilan edilerek haklarında kanuni takibatın yapılacağı ve Divan-ı Harbe sevk olunacakları ilan edildi.³⁶ Bundan böyle azami fiyata riayet etmeyen tüccar ve esnaf Divan-ı Harbe verilmeye başlandı. Yalnız bu kontrollerin yapılabilmesi için iaşe yönetimi memura ihtiyaç duymaya başladı. İaşenin elinde bulunan 15 memurla sağlıklı bir denetim yapılabilmesi pek mümkün değildi. Dolayısıyla bu hususta, zabitanın da yardımcı olabilmesi için Polis Müdüriyeti'ne müracaat edildi.³⁷

Ancak bu azami fiyat uygulamasından da istenilen neticenin elde edildiği söylenemez. Şehremaneti Müfettiş-i Umumisi Mehmet Ali Bey'in gazeteye verdiği şu beyanat bu hususa açıklık getirmektedir:

*“Mamañih iaşece tatbik olunmakta olan narh usulüyle eşyanın tereffu-u fiyatına katiyen mümaneat edilemez. Halen narh usulü medeni bir memlekette tatbik edilmemektedir. Narh yerine ihtikâra mani olacak tedabir ittihaz etmek lazımdır. Mesela esnafın aralarında sendika teşkiline mani olacak tedabiri ittihaz ile bilakis tüccar arasında rekabet tevlidine çalışılmalıdır.”*³⁸

Sonuç itibarıyla gerek numune bakkallarının açılarak tüketicinin araçlardan korunmaya ve ucuz mal alınmaya sağlanmasına çalışılması, gerekse zorunlu ihtiyaç maddelerine azami fiyat uygulanarak pahalılığın önüne geçilmek istenmesine yönelik uygulamalar da, hayat pahalılığının önünü alamamıştı.

c) Satış Barakalarının Açılması

İstanbul'da gıda maddelerinin fiyatları her geçen gün artıyor ve halkın temel ihtiyaç maddelerini karşılayabilmesi de o nispette güçleşiyordu. İaşe yönetimi hayat pahalılığıyla mücadelede yetersiz kalıyor ve pahalılığın önüne geçebilmek için bir takım çarelere yöneliyordu. Bunlardan birisi de, şehrin çeşitli yerlerinde barakalar inşa ederek, bunları toptan fiyatına yakın az bir kârla eşya satışını taahhüt edecek tüccara, belli bir süre içinde ücretsiz olarak vermek suretiyle halkın ihtiyaç maddelerini daha ucuz fiyata alabilmesini sağlamaktı. Ancak tanınmış ve güvenilir tüccarlar bu işe müracaat etmediler.³⁹

³⁵ **Sabah**, 21 Teşrin-i Sani 1335/ 21 Kasım 1919, No: 10781.

³⁶ **BOA, DH.İ.UM**, E/57-69.

³⁷ **Sabah**, 21 Teşrin-i Sani 1335/ 21 Kasım 1919, No: 10781.

³⁸ **İkdam**, 21 Kanun-u Sani 1336/ 21 Ocak 1920, No: 8241.

³⁹ M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, C. II, Ankara, 1965, s. 129-130.

Daha sonra Amerikan Yardım Heyeti ucuz eşya satabilmek maksadıyla şehrin çeşitli yerlerinde barakalar inşa edilerek bunların ücretsiz olarak kendilerine verilmesi talebinde bulundu. Bu talep hükümetçe olumlu karşılandı.⁴⁰ Barakaların inşası Amerikan Heyeti tarafından değil, Şehremaneti'nce deruhte edildi. Amerikan Heyeti de barakalarda makul bir fiyata satılacak olan eşyanın tevdi hususunu taahhüt etti.⁴¹ Bu barakaların inşa edilebilmesi için ücretsiz olarak tahsis edilebilecek dokuz yer gösterildi. Bunlar Yeni Camii avlusu, Fatih, Beyoğlu, Şişhane Karakolu, Üsküdar, Beylerbeyi, Beykoz ve Kadıköy Rıhtımı idi.⁴²

Bunun dışında Şehremaneti'yle bir Fransız Heyeti arasında ucuz eşya ve erzak satmak amacıyla baraka açılması hususunda bir antlaşma akdedildi. Şehrin muhtelif yerlerinde açılacak olan bu barakalar bir sene müddetle açık bulunacaktı. Şayet tekrar ihtiyaç duyulursa Şehremaneti bu durumu iki ay evvelinden haber verecekti. Bu barakalarda taze sebze, yemek yağı, sabun, kömür, odun, kimyevi maddeler, çamaşır, ayakkabı ve çeşitli pamuklular satılacaktı. Eşyalar dışarıdan getirilecek ve % 7 kârla satılacaktı. Belediye memurları ve Osmanlı zabitasıyla, İtilaf devletleri zabitası barakaları sürekli teftişe tabi tutacaktı. Fransız Heyeti 60 gün zarfında İstanbul Beyoğlu ve Kadıköy'de üç baraka daha açmaya mecburdu. Ve buna müteakip 40 gün zarfında da üç baraka daha açarak toplam dokuz barakayı tamamlayacaktı.⁴³

İşe Encümeni, barakalarda et satışının sağlanabilmesi için bir ihale düzenlemiş ve bir grup tüccar piyasadan 30 kuruş eksik fiyatla et satmayı taahhüt etmişti. Bunun üzerine mukavele için gerekli muamele yapılmıştı.⁴⁴ Barakalar Bayezit, Eminönü, Galata, Kadıköy ve Üsküdar'ın en gerekli yerlerinde inşa edilecekti. İnşaatın yapımı Şehremaneti ile Maliye Nezareti ve Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti tarafından birlikte deruhte edilmiş ve bir haftada inşaatın ikmalî kararlaştırılmıştı. Barakaların şekli ise, Şehremaneti'nce kararlaştırılacaktı. Müteahhid barakalar için herhangi bir bankaya 5 bin lira tevdi edecekti. Herhangi bir hasara karşı her baraka için vereceği bin lira depozito akçesinden derhal mahsup edilecekti. Baraka ambarlarını ise, İşe Encümeni sigorta ettirecekti. Bu barakalarda yalnızca et satılacaktı. Müteahhitler burada satacakları etin % 30'unu İstanbul'dan, % 70'ini de taşradan tedarik etmeye mecbur tutulmuşlardı. Şehremaneti her gün, celeb ve kasap esnafından bir heyet vasıtasıyla burada satılacak etin fiyatını tespit ettirecekti. Barakalarda koyun, kıvırcık, sığır ve sair çeşit et bulundurulacaktı. Etlerin sağlık kontrolüne Emanet nezaret edecekti. Müteahhitler ahalinin istediği miktarda eti her gün buldurmaya mecburdu, şayet aksi olursa mukavele derhal feshedilerek, barakalar başkasına verilecekti. Depozito hazineye kalacaktı. Ayrıca hiçbir hususta protesto icrasına gerek kalmayacaktı. İşe Encümeni bu müteahhitlerden kesinlikle kira adı altında bir para talebinde

⁴⁰ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları Analitik Envanteri (MV), 217-53; Aydın, *Mütareke Döneminde İstanbul'un İşesi Meselesi (1918-1922)*, s. 107.

⁴¹ *İkdam*, 11 Teşrin-i Evvel 1335/ 11 Ekim 1919, No: 8141.

⁴² Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, s. 130-131.

⁴³ *İkdam*, 8 Şubat 1336/1920, No: 8259.

⁴⁴ *Tasvir-i Efkar*, 6 Ağustos 1335/ 1919, No: 2804.

bulunmayacaktı. Aynı zamanda elli vagonun fazla et getiren tacirlere Anadolu Tren Kumpanyası % 40 tenzilat yapacaktı.

Bu şekilde açılan satış barakaları ile hem halkın ihtiyaç duyduğu malların teminine çalışılmış, hem de malın aracısız olarak az bir karla tüketiciye ulaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Gerçekten de özellikle yabancıların açmış olduğu barakalarda birçok insanın ihtiyaçlarını temin edecek eşyayı bulabilmek mümkün olmuştur. Bu da İstanbul'da yaşayanların sıkıntılarının bir nebze olsun hafiflemesine katkıda bulunmuştur.⁴⁵ Ancak yabancıların barakalarında satışa sunulan ithal malların kambiyo farkından dolayı pahalıya mal olması sebebiyle buralardan, fakir ve dar gelirli vatandaşların tam anlamıyla faydalandıklarını söyleyebilmek oldukça zordur. Yine de, bu uygulamanın işe sıkıntısını giderme çabasına kısmen de olsa katkısının olduğunu söylemek mümkündür.

5. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte tüm dünyada iktisadi anlamda sıkıntılar baş gösterdi. Osmanlı Devleti de zaten zayıf olan iktisadi yapısı nedeniyle, bu durumdan çok daha fazla etkilendi. Mütarekenin imzalanmasıyla, iktisadi anlamda ortaya çıkan sorunların çözümleneceğine yönelik bir beklenti ortaya çıkmışsa da, anlaşıldığı üzere bu beklentiler boşa çıkmıştı. Çünkü mütareke, beraberinde daha farklı sorunlar getirmişti. İstanbul'un işgal edilmesi, Anadolu'da ortaya çıkan Kuva-yı Milliye hareketi ve bunun sonucunda Ankara'da oluşturulan Milli hükümetin İstanbul'a yönelik siyasi ve iktisadi tecrit politikaları, üretimin düşmesi, işgal kuvvetlerinin öncelikli olarak kendi ihtiyaçlarını ve ülkede yaşayan gayrimüslim halkın ihtiyaçlarını gidermeye yönelik politikalar uygulaması, tamamen tüketici durumunda olan İstanbul'u iktisadi olarak zor duruma düşürdü. Savaş döneminde uygulanan iktisadi abluka kalkmış, dış ülkelere gıda maddeleri İstanbul'a gelmeye başlamışsa da Osmanlı parasının yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi, spekülörlerin piyasaya olumsuz müdahale etmeleri, üretimin düşmesi, piyasaya yeterli arzın yapılamaması vb. nedenler hayat pahalılığına yol açtı. Bu sonuçtan da doğal olarak en fazla etkilenenler yoksullar, dullar, muhtaçlar, memurlar ve muhacirler gibi kesimler oldu.

İstanbul hükümeti bu sorunu çözmek için *Mücadele-i İktisadiye Komisyonu* oluşturdu, *Numune Bakkalları* kurdu, azami fiyat uygulamasına yöneldi, ucuz fiyata mal satabilmek için satış barakaları açtı. Ancak tüm bu tedbirler, sorunun çözümüne nispi bir katkı sağlamışsa da, sorunu bütünüyle çözemedi. Çünkü genel anlamda Anadolu'da devam eden milli mücadele hareketi, ülkenin işgal altında oluşu, İstanbul'un her bakımdan siyasi ve iktisadi yalnızlığa terk edilmesi, ülkenin iktisadi durumunun kötü olması, yetersiz üretim, siyasilerin süreci iyi yönetememeleri, artan yolsuzluklar gibi nedenler, bu sorunun köklü bir çözüme kavuşturulmasına imkan vermedi.

KAYNAKÇA:

a-) Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

-Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti

⁴⁵ İkdâm, 22 Teşrin-i Sani 1335/ 22 Kasım 1919, No: 8182.

-Meclis-i Vükela Mazbataları Analitik Envanteri

b-)Gazeteler

-İkdam

-Sabah

-Tasvir-i Efkar

-Vakit

c-) Araştırma Eserleri:

AYDIN, Mehmet, **Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi Meselesi (1918-1922)**, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2002.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Yayınları, Ankara 2003.

DURU, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleri ile Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, TİBK Yayınları, İstanbul 2001.

ELDEM, Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Yayınları, Ankara 1994.

GEORGEON, François, "*Gülüşün ve Göz Yaşlarının Kıyısında*", **İstanbul 1914-1923**, Haz. Stefanos Yerasimos, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken**, C. II, Ankara 1965.

HİMMETOĞLU, Hüsnü, **Kurtuluş Yıllarında İstanbul ve Yardımları**, C. II, İstanbul 1975.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları**, ATAV Yayınları, Ankara 1990.